

Pojetí „události“ jako myšlenkového modelu

Ladislav Hejdánek

in: Reflexe, 2007, č. 32, str. 134–142

◆ článek, česky, vznik: 2007

◆ article, Czech, origin: 2007

Pojetí „události“ jako myšlenkového modelu

A. Předběžné poznámky k výkladu Lenky Karfíkové na kolokviu ETF

01

Subjekt není naprosto totéž co „(pravá) událost“; to platí jen přibližně a nelze s tím pracovat „formálně logicky“. Existují (byť výjimečně, nebo možná spíš mohou být jen zřídka zaregistrovány, ale možná mohou představovat dokonce většinu všech událostí) události, které se subjektem nikdy nestaly (nebo nestanou, např. to platí o všech virtuálních událostech); to je dokladem toho, že událost se může, ale také nemusí subjektem stát. Kromě toho si zaslouží zvláště pozorného přezkoumání, jaká **že** formulace může být považována za lepší, zda taková, že událost se musí stát subjektem, anebo spíše jiná, totiž že událost si svůj subjekt musí sama ustavit. Na tomto místě nechám obě možnosti otevřené.

02

Podobně je třeba pamatovat na to, že onen vztah mezi „nepředmětnou“ stránkou události a její „budostí“ je poněkud komplikovanější, než aby obojí mohlo být kdykoli a v jakékoli souvislosti zaměňováno: naprostá (logická) identita obojího prostě neplatí. (Jde přibližně o něco takového, co fyzikové už znají jako chování energetických „kvant“, jež se někdy, tj. v určitých „reálných“ souvislostech jeví, resp. chovají jako částice, zatímco jindy, v jiných „reálných“ souvislostech, jako vlny; přitom je zřejmé, že logicky vzato vlna není totéž co částice. To nemíním jako analogii, nýbrž jen jako upozornění, že někdy se nemůžeme příliš spoléhat na tradiční logiku.)

03

Zcela chybné je naproti tomu ztotožnění předmětnosti (event. zpředmětněnosti) s bylostí, a už vůbec **nemožné** obecně s minulostí. Předně platí, že minulost přesně vzato je to, co „už není“; to znamená, že všechno, co z toho „minulého“ nějak zbylo jako relikv, vlastně nějak „přežilo“, neboť nezaniklo, nepřešlo do toho již pominulého a tedy „již nejsoucího“, ale naopak je nadále nějak „tu“, což znamená, že se nějak stalo „materiálem“, a ergo „součástí“ něčeho aktuálně se dějícího. To však mutatis mutandis platí i pro „vnitřní“ (v tomto případě nikoli pouze nepředmětné, nýbrž vnitroudálostné) dění události samé. Bylost události v určité fázi jejího dění není jen tím, co už proběhlo a je proto už „prych“ – ostatně stejně jako budost události nelze chápat jako to, co ještě neproběhlo a tedy se ještě nestalo „už ničím“. Jak bylost, tak budost události jsou něčím, co událost musí nějak integrovat, co tedy je v každém okamžiku událostného dění zároveň nějak „při tom“, tj. je při-tomné jakožto ještě aktuálně nejsoucí a jako už aktuálně nejsoucí; právě proto trvám na tom, že se událost neděje po etapách, nýbrž v každé chvíli celá najednou (tj. už ve svých počátcích zároveň končí, zatímco ještě v posledních okamžicích před svým koncem stále začíná.)

04

Je tu však ještě další bod, neméně významný. Pokud necháme stranou ty nejmenší události (tzv. primordiální, ať už je omezíme jen na ty virtuální, anebo připustíme i nějaké velmi jednoduché události reálné, buď zcela rovnocenné s oněmi virtuálními – které ostatně asi nemusí být jen zcela jednoduché nebo aspoň malé či nejmenší, nebo třeba i nerovnocenné), od jisté úrovně platí, že vyšší, komplexnější (pravé, tj. vnitřně sjednocené, resp. sjednocované) události zabudovávají do svého organizačního rámce mj. některé neobyčejně trvalé událostné struktury jako svůj „materiál“, tj. jako (pochopitelně nikoli zcela „mrtvý“) materiál pro výstavbu svého vlastního událostného dění (procesu). V takovém případě se takové nižší složky událostného dění chovají v jeho průběhu jako sice angažované, ale v rozsáhlé míře svébytné a jen jakoby „okrajově“ se tohoto dění „účastníci“. To, jak se v určité etapě či fázi události jakožto celku zachovají, sice pomíjí a stává se součástí bylosti oné události, ale zároveň zůstávají díky své větší nebo menší „trvalosti“ nadále „při tom“, jak se událost postupně uskutečňuje, a tak si umožňují se účastnit i dalších fází událostného dění. A tím umožňují události samé, aby je nadále vintegrovala do svého vlastního událostného procesu. Tak se ovšem ukazuje, že budost události (podobně jako její bylost) je událostí jako celkem integrována (a tím přivlastňována) pouze nejen přímo aktuálně (a aktivně), nýbrž že může mít významnou oporu jak v setrvačnostech některých svých subsložek, jichž využívá jako materiálu, tak – a na to je třeba nezapomínat – i v integračních aktivitách tohoto „materiálu“, který se tak nemusí vždy a po všech stránkách chovat jako

„mrtvý“, ale který se může na vyšších integračních aktivitách super-události jakožto celku aktivně podílet.

05

To nám zpětně dovolí podívat se na povahu události (zejména události vyššího typu, vyšší úrovně, ale stále „pravé“) z poněkud méně zjednodušujícího pohledu. Ve svých počátcích (prvních „fázích“) není taková událost vyšší úrovně (tedy komplexnější, event. s Teilhardem řečeno „centro-komplikovanější“ událost) čirou budoucím, protože je takřka od samého počátku spolu určena (takřka spolu-determinována) materiálem, který byl pro ni připraven a již upraven jinými, jí předcházejícími událostmi. Teprve na tomto místě, resp. v tomto bodě celé naší problematiky se dostáváme k jádru problému, který poněkud persiflujícím způsobem soustředila Lenka Karfíková (ovšemže svou vlastní „lupou“) do pseudo-ohniska, pojmenovaného v čapkovském titulu jako „továrna na budoucno“.

B. Vlastní výklad: událost a její „budost“

Přijmeme-li jako „rámec“ či „půdorys“ svých dalších úvah pojetí „události“, resp. událostnosti jako základní „povahy“ či „struktury“ veškeré skutečnosti, tj. budeme-li nadále událost jakožto „pravé jsoucno“ chápat nikoli jako jakékoli dění (jímž je každá změna, třeba i místní pohyb apod.), nýbrž jako dění integrované, sjednocené v celek, zahrnující v sebe jak počátek a konec, tak i vše, k čemu dochází mezi obojím a nezůstává tedy nijak vně události, nebude pro nás klíčovou otázkou, jak *událost* (jakožto subjekt) „získává svou budoucno“. Taková otázka je totiž položena z nevysloveného předpokladu, že událost už je „něčím“ již dříve, tj. ještě předtím, než svou budoucno může získat (proto také musí být otázka formulována jinak, totiž „jak *subjekt* získává svou budoucno“, přičemž skrytě se počítá se starými konotacemi termínu „subjekt“, ukazujícími na subjekt jako na „předmět“, tedy „objekt“; naproti tomu samo slovo „událost“ takovou misinterpretaci velmi ztěžuje). Kdyby totiž události (tj. subjektu v našem smyslu) nebylo, nemohlo by být řeči o tom, co získává a odkud. Proto skutečně klíčovou otázkou je nutno formulovat jinak: *odkud* bere „budoucno“ (rozumí se „určitá“, již adresně zaměřená budoucno) potřebnou *událost* (potřebný „subjekt“ jakožto událost), aby mohla – jakožto „určitá“ – přijít a nastat, tj. aby se mohla stát aktuální přítomností. Ono totiž jde o to, že událost se musí subjektem teprve v průběhu svého dění (svého uskutečňování) stát, resp. stávat. Také to můžeme říci tak, že událost svůj subjekt, resp. sebe jakožto subjekt musí ve svém průběhu teprve ustavovat, a protože „být subjektem“ není pro žádnou událost jednou provždy dosaženou metou, dosaženým cílem, ale její integrita má tendenci slábnout, upadat a dokonce se rozpadat (viz všeobecná entropie), musí každá událost po celou dobu svého „dění“, svého uskutečňování vždy znovu usilovat o udržení své sjednocenosti, eventuelně o všechny nutné její opravy, a někdy či v jistých směrech i o její posilování a vylepšování proti stavům předchozím; to vše je zahrnuto do teze, známé i odjinud, že totiž každé pravé jsoucno musí své „bytí“ aktivně vykonávat (tj. negentropicky, negativně entropicky vykonávat) – jen to rozšiřuji z člověka na všechna pravá jsoucna vůbec.

To vše musíme pochopitelně vztáhnout na celou událost, a to znamená také na její „budost“. Budost události je tou „částí“ (to je určitá nepřesnost, o něco lepší je možná „tou stránkou“) události, k níž ještě nedošlo, která ještě nenastala, která se ještě neuskutečnila ve smyslu „nezvnějšnila“. Mezi budoucností, která teprve směřuje k ještě neexistující události, jež má teprve nastat, resp. jež má teprve zahájit své dění, své uskutečňování, a mezi budoucím již *této* události, která má teprve nastat a která je v jistém smyslu celá „svou“ budoucím (ovšem ještě „nepřivlastněnou“, neboť není „komu“), je nepochybně jakási césura, kterou v žádném případě nemůže překročit a překonat tato událost sama, neboť ještě nezačala „být“ (a tím méně začala „být subjektem“), a jakékoli akce je přece schopna jen událost, která se už v nějaké formě subjektem stala, resp. která si sama sebe jako subjekt aktivně ustavila (a hodlá si ho v jeho integritě udržovat). Právě proto tu v tomto momentě pro „událost“ ještě žádný problém, jak „získat“ svou budoucno, není a být nemůže. Nejprve tu je přicházející (nastávající) budoucno, která ovšem přichází nasměrovaně, tak říkajíc adresně, aby trochu času (vymezeného, termínovaného času, přibližně ve smyslu řeckého KAIROS) někomu nebo něčemu přidělila (propůjčila). Naproti tomu tu je pro tuto určitou budoucno problém, jak vůbec potřebný „subjekt“ či „pravou událost“, tedy nějaké „pravé jsoucno“ najít a mít k dispozici, a jak je dostat do svého „dosahu“ a

pod svůj „vliv“. Nedovedu si tento úkol, tj. řešení tohoto problému představit jinak, než ve spojení dvojího ustavujícího, jakoby tvůrčího, stvořitelského „aktu“ (ovšem se vši rezervou vůči užítým termínům, které jsou, jak ještě uvidíme, zcela nevhodné prostě proto, že každý akt, jak mu zatím běžně rozumíme, je aktem nějakého již ustaveného subjektu, což právě zde není a nemůže být splněno): zároveň je nastartována událost tím, 1) že je konstituován její „počátek“, a zároveň 2) je tomuto „počátku“ „přidělena“ jeho „budost“, čímž je splněna základní podmínka, aby se tato událost začala dít, uskutečňovat.

To je však pouze podmínka, nikoliv ještě sám pohyb sebe-uskutečňování události, tj. výkonu jejího vlastního „bytí“, který nutně vyžaduje jakousi základní (prvotní) aktivitu události samé. Tady se právě neobejdeme bez jakési hypotetické „konstrukce“ něčeho, co bychom mohli chápat (a pojmenovat) jako „primordiální nakloněnost k činu“, resp. k aktivitě, případně dokonce jako „primordiální akci“, která ještě není (nemůže být) skutečnou akcí příslušné události, neboť ta tu ještě není, takže jí musí být jakoby „přidělena“, „udělena“, „připočítána“, „započítána“ jako její vlastní. To už potom není jen „podmínkou“, nýbrž skutečným „počátkem“ události a událostního dění či procesu. Tím se ovšem toto „započítání“ primordiálního naklonění k akci, resp. primordiálního počátku akce jakožto akce určité ještě nejsou, neexistující události stává skutečným základem „stvořitelského“ aktu, k němuž se pak okamžitě (tj. zároveň) přidává této události jednak její prvotní „jsoucnost“, jednak její „budost“. Vše další už záleží na okolnostech, resp. situaci, v níž se příslušná událost začíná dít. (Tak např. v poměrech tzv. fyzikálních se událost spolu s dalšími nebo proti nim uskutečňuje jako kvantum nebo částice, a podobně v poměrech organických třeba jako buňka bez jádra nebo s jádrem, eventuálně jako zárodečná buňka, schopná živého či životního růstu, a tak podobně.)

Jaký je tedy závěr? Celý předchozí výklad může být i v podstatných složkách revidován a opravován, tj. není tím, co by teprve zakládalo či jen umožňovalo pochopení problému, který jsem polemicky formuloval proti Lenčině formulaci: Lenka se (skepticky, takřka jen „řečnický“) táže, odkud subjekt získává svou budost, zatímco já chci nejen zproblematizovat skrytý předpoklad takto formulované otázky (totiž kde se bere subjekt, aby mohl svou budost vůbec získávat), nýbrž zejména abych poukázal na důležitost pochopení každého subjektu právě jakožto události, která má mj. svůj počátek, před nímž prostě ještě není, neexistuje, takže nejen není, kdo by svou budost mohl získávat a nějak si ji přivlastňovat, ale který sám – právě jakožto „počátek“ ve smyslu něčeho již jsoucího, již existujícího, již se začínajícího dít – musí být zkoumán. A právě v tomto bodě musíme předpokládat, že ani začínající událost samu jako celek, ani její prvotní (primordiální) výkon vlastního „bytí“, ani kteroukoli, tedy i tu docela první „složku“ jejího časování atd. nemůžeme zkoumat a posuzovat od sebe odděleně, ale zároveň že je nemůžeme zbavovat jejich „počátečnosti“ tím, že bychom se pokoušeli jakýmkoli způsobem je spojovat s něčím již dříve daným, uskutečněným, již jsoucím. – Nepochybně je možno se pokoušet celou problematiku myšlenkově uchopovat i jinými způsoby (a jistě to různí myslitelé budou různě podnikat), nicméně jedna věc se už nikdy nesmí ani zapomínat, ani zamlouvat, totiž že něco takového jako skutečné, opravdové počátky, nepřevoditelné na nic aktuálně jsoucího, ani na nic jinak, již dříve, tj. kdysi, v minulosti jsoucího, musí být připuštěno a akceptováno, a to prostě proto, že jsme zavedli pojetí události, které nedovoluje, aby bylo odsunuto mimo rámec zájmu, že všechny pravé události mají své skutečné počátky i skutečné konce, tj. že jejich „bytí“ je v obou směrech konečné. Událost (každá pravá událost) se děje jen v určitých (což neznamená „předem určených“, „předurčených“) mezích, tedy i časových, tj. mezi svými i časovými „konci“, takže před svým počátkem a po svém konci prostě není, nejestvuje, neexistuje ve smyslu „jsoucnosti“ (nutně také předmětné; pokud něco předmětného „pozůstává“ jako relikv, je to jen materiál, jehož bylo použito k událostnému dění, aby pak bylo znovu „uvolněno“).

Dalo by se říci, že evropská filosofie se ve svých po víc než dvou a půl tisíc let trvajících dějinách vždy znovu pokouší nějak rozhybat myšlení po onom prvním „konci“ filosofie, jímž bylo pojetí Parmenidova „jednoho a veškerá“, vylučujícího nejen mnohost, ale také pohyb, a tím i čas. Ukázalo se, že vyloučení mnohosti je prostě neudržitelné – a tak se už někteří presokratici stali přesvědčenými, byť jen částečnými, resp. nedomyšlenými pluralisty. Obrovský vliv měli ještě po mnoha staletích Leukippos a především Démokritos svým pojetím „atomů“ jako toho, co je dále už nedělitelné (vnitřně homogenní, tj. nestrukturované, a vůči jiným atomům tudíž vnitřně). S mnohostí musel o něco později počítat i Platón (už např. v chápání idejí nejen jako mnohých, ale dokonce tak od sebe odlišných – byť nehybných –, že se při eventuálním demiurgově použití

k otiskování do „beztvarého toku“ musely ukázat jako nekompatibilní, takže božský řemeslník musel prokázat i určité „vědění“ a schopnost rozpoznávání, co se kombinovat může a co nikoli), a po něm zejména Aristotelés, který ono výsostné „jedno“ vyhradil pro teologii, zatímco ostatní dvě disciplíny „první filosofie“ měly ve svém zkoumání co dělat s mnohostí (jež je ovšem podmíněna jsoucností četných „jeden“, ovšemže už nikoli výsostných), matematika s mnohostí bez pohybu, fyzika s mnohostí proměnlivého, „pohyblivého“. Jak už jsem k tomu jinde poukázal, pronikavým krokem vpřed, na nové myšlenkové cesty, bylo pojetí „niternosti“ monád jako svébytného dějství, jehož se významně a „aktivně“, byť nikoli libovolně a svévolně, nýbrž „odpovědně“, účastní každá monáda sama a po svém. Dalšími důležitými kroky byly už jen úpravy konstituovaného modelu: z pouhého „bodu“ se muselo stát „tělo“ (v novém pojetí, tedy už nikoli jako množina bodů v jediném místě), což umožnilo otevření nejen „oken“, ale i „dveří“, a později i nových druhů „komunikace“, jak je objevovala věda, atd. Některé základní problémy zůstávaly dlouho stranou a dokonce byly – již od počátků „nové doby“ – usilovně vytěšňovány a dokonce popírány, protože se vymykaly výhradnímu soustředění na to, co je „positum“, tj. na to, co je „již (nějak) dáno“, tj. kladeno či položeno. Kde to nebylo možné nebo kde naopak to nebylo žádoucí, byly takové problémy transponovány do jiné oblasti, totiž do subjektivity, a tam byly opět „objektivovány“. „Niternost“ ve smyslu nepředmětnosti tak byla buď popřena anebo mystifikována. Tak se vlastně celá novodobá a moderní věda (chápaná jako „science“, tj. přírodověda, která zůstává vzorem pro všechny další „vědy“) navzdory svým obrovským úspěchům, založeným na matematizaci a její (dočasné) technické účinnosti ukázala jako filosoficky zpátečnická, „reakční“, protože hrubě redukcionistická. Byly to nakonec právě nejprogresivnější obory teoretické fyziky (a astrofyzikální kosmologie), které ohlásily dokonce i v rámci svých oborů konec jedné (přírodo)vědecké epochy, do velké hloubky ovlivněné, dokonce přímo „posedlé“ myšlenkou „nezávislé existence“ a dokonce „substanciality“ těch nejzákladnějších stavebních kamenů univerza.

Změna paradigmat, jak se o ní dnes stále častěji mluví, půjde nicméně do větších hloubek, než dovedeme momentálně odhadnout. Jedno však je už jisté: „procesuálnost“ skutečností všeho druhu už nezůstává jen na jejich povrchu, ale týká se jejich „jádra“ (to proti Aristotelovi, který je ovšem dnešnímu a budoucímu myšlení vlastně nejbližší, pokud se budeme umět orientovat na něho samého a nenecháme se nadále svádět tradičními, ale Aristotela zkreslujícími, protože jeho metafyzičnost ještě zesilujícími interpretacemi); ale pojetí „procesů“ a „procesuálnosti“ nestačí, je zapotřebí vzít vážně, že svět není jedním velkým, nejrozmanitějšími způsoby se v sobě zaplétajícím a rozplétajícím procesem, nýbrž že základem jsou (pravé) události, které mají svůj „začátek“ i „konec“ a které na sebe dovedou reagovat (odtud obrovský význam chápání „reaktibility“ jsoucen i na těch nejnižších úrovních). „Řeka“ proto není obrazem univerza; „rheologický“ přístup je stále ještě poznamenán redukcionismem. Problém celkovosti a integrity musí být viděn jako „ontologický“ základní, nikoli týkající se teprve vyšších rovin „bytí“. A protože událostnost a celkovost nutně znamená, že každé pravé jsoucno se děje v čase, takže musí v sobě v každé chvíli své aktuální jsoucnosti (s jakousi „výjimkou“ mezních případů) sjednocovat také to, co už proběhlo a není aktuální, jakož i to, k čemu ještě nedošlo, takže rovněž není aktuální, musíme opravit a upravit své myšlenkové návyky tak, abychom si již svým přístupem neznemožňovali porozumět tomu, že v průběhu i té „nejprimitivnější“ události převládá to, co „není“, nad tím, co „právě jest“, tedy méontická stránka jsoucen nad jejich stránkou ontickou. Právě proto si musíme své nové myšlenkové prostředky ustavit a propracovat na nových myšlenkových modelech, zejména pak na myšlenkovém modelu „události“.

Souhrn

Po několika poznámkách k výkladu Lenky Karfíkové, stručně naznačujících odpověď na její kritické teze, přistupuje autor v několika bodech k podrobnějšímu rozboru pojmového konstrukt (ne-předmětu) „událost“ jako myšlenkového modelu, a k tomu, jak je třeba s ním pracovat, aniž by dějovost „události“ byla redukována na bezčasovou, resp. mimočasovou strukturu.

Summary

“Event” Conceived as a Temporal Pattern (‘Non-Object’) of Thinking

After several remarks to the comments of Lenka Karfíková, replying to some of her critical theses, the author endeavours to explain in some points the necessity of analysing the conceptual construction of “event”, as well as of the way of applying it, without reducing the “event” to any timeless structure.

Zusammenfassung

„Ereignis“ als zeitliches Denkmodell (Nicht-Objekt) untersucht

Nach einigen kurzen Bemerkungen zu den kritischen Urteilen von Lenka Karfíková versucht der Autor die Notwendigkeit vorsichtiger Analyse des Begriffskonstrukts des „Ereignisses“ (sowie der Denkarbeit mit ihm) in einigen Punkten hervorzuheben, wo das „sich Ereignende“ keineswegs zu einer zeitlosen Struktur reduziert wird.

- - -

Poznámka:

určeno pro: Reflexe č. 32, 2007 – červeně jsou vyznačeny změny!